

РЕЦЕНЗІЯ

доктора економічних наук, заступника директора навчально-наукового інституту інноватики, природокористування та інфраструктури Західноукраїнського національного університету **Борисяк Олени Володимирівни** на дисертацію Драпак Тетяни Ігорівни на тему: «Глобальні імперативи формування циркулярних ланцюгів доданої вартості», поданої на здобуття ступеня доктора філософії в галузі знань 05 - Соціальні та поведінкові науки за спеціальністю 051 – Економіка

Актуальність теми дисертаційної роботи та її зв'язок з науковими програмами, планами, темами

Відповідальне споживання сьогодні розглядається у розрізі сталого розвитку. Водночас, доступність до ресурсів та їхнє раціональне використання у виробничих процесах є складовими конкурентоспроможності підприємств на ринку. На регіональному та глобальному рівнях такі чинники зумовлюють зміни щодо формування ланцюгів вартості у напрямі посилення засад циркулярної економіки як способу реалізації принципу ресурсоощадливості та кліматичної нейтральності. У цьому контексті, набуває актуальності питання щодо інтеграції циркулярного використання ресурсів у глобальні ланцюги доданої вартості.

У розрізі вирішення даного питання заслуговує на увагу дисертація Драпак Тетяни Ігорівни на тему: «Глобальні імперативи формування циркулярних ланцюгів доданої вартості», що присвячена поглибленню теоретичних основ формування циркулярних ланцюгів доданої вартості в умовах глобальних трансформацій та розробці практичних рекомендацій щодо інтеграції України в циркулярні глобальні та регіональні ланцюги. У роботі при розгляді циркулярних ланцюгів доданої вартості враховано економічні, екологічні та соціальні виміри, що охоплюють питання ресурсоефективності, рециклінгу, біоекономіки, технологічних інновацій та двосторонньої взаємності в торгівлі проміжними товарами.

Дисертаційну роботу підготовлено у рамках наукових досліджень Західноукраїнського національного університету, зокрема: «Становлення альянсу Польщі, Чехії, Словаччини, Угорщини та України як Вишеградської

п'ятірки: контекст регіональної економічної інтеграції» (2019 р.; держреєстраційний номер 0119U100528), «Національна концепція екобезпеки суспільства та інклюзія циркулярної економіки в умовах пандемії» (2023 р.; 0121U109485), «Домінанти управлінського обліку в умовах діджиталізації для забезпечення економічної безпеки України у воєнний і післявоєнний періоди» (2023-2024 рр.; 0123U101580), «Концепція відбудови та зеленої реконструкції України» (2025 р.; 0124U000003), «Соціально-економічні імперативи циркулярної економіки в умовах війни та післявоєнного відновлення України» (2026 р.; 0126U002210), а також роботи з надання науково-професійних послуг «Сучасні мейнстріми глобального розвитку: економічні, екологічні, соціальні та військові чинники» (2022-2023 рр.).

Ступінь обґрунтованості та достовірності наукових положень, висновків і рекомендацій

Наукові положення, висновки та рекомендації, представлені в дослідженні, базуються на положеннях концепцій циркулярної економіки, «зеленої» економіки та теорії глобальних ланцюгів вартості. У дисертаційній роботі формування циркулярних ланцюгів доданої вартості розглядається у розрізі таких глобальних імперативів як декарбонізація, розвиток біоекономіки та цифровізація. Це заклало плацдарм для застосування міждисциплінарного підходу до ідентифікації закономірностей переходу від лінійних моделей до циркулярних моделей формування ланцюгів доданої вартості.

У роботі сформульовано та емпірично перевірено гіпотезу суттєвого впливу глобальних детермінант (економічна свобода, інвестиційна відкритість, урядова політика рециклінгу, легкість входження в бізнес, торгівельна відкритість, технологічні інновації, соціальні програми, екологічне законодавство, ефективність політичного уряду, міжнародні угоди) на процес створення циркулярних ланцюгів доданої вартості.

Для реалізації поставленої мети використано комплекс загальнонаукових і спеціальних методів, зокрема: метод теоретичного узагальнення – для

обґрунтування теоретичних концепцій циркулярної економіки уточнення сутності принципів 3R/9R та формування понятійного апарату дослідження; історико-генетичний метод – для з'ясування передумов виникнення концепції «космічного корабля Земля» К. Боулдінга та періодизації етапів розвитку промислової екології та економіки замкненого циклу; метод контент-аналізу — для систематизації наукових дефініцій циркулярної економіки та виявлення ключових вимірів її операціоналізації в академічному дискурсі; метод системного аналізу — для побудови архітектоніки циркулярних бізнес-моделей та визначення взаємозв'язків між виробничими циклами, споживанням і регенерацією ресурсів; метод компаративного (порівняльного) аналізу — для зіставлення стратегій переходу до циркулярної економіки в країнах ЄС та виявлення найкращих практик для їх імплементації в Україні; метод аналізу матеріальних потоків — для дослідження інтенсивності використання природних ресурсів та визначення обсягів відходів, що можуть бути повернені в економічний оборот; графічний та табличний методи — для наочної візуалізації структури циркулярних ланцюгів вартості, результатів моделювання та графічного представлення статистичних даних.

Структура дисертації є логічною та включає такі компоненти: теоретичні засади впливу глобальних імперативів на формування циркулярних ланцюгів доданої вартості; аналіз впливу глобальних імперативів на формування циркулярних ланцюгів доданої вартості; стратегічні напрями імплементації України у глобальні циркулярні ланцюги доданої вартості.

Робота зосереджена на управлінні трансформацією та практичній еволюції моделей відтворення вартості в умовах глобальної нестабільності та посилення екологічних стандартів. Дослідження відповідає міжнародному консенсусу щодо Європейського зеленого курсу та сталого розвитку, надаючи українським підприємствам систематичну методичну підтримку для участі в глобальній конкуренції через інтеграцію циркулярних інструментів управління.

У дисертації представлено еволюцію теоретичних підходів до формування ланцюгів доданої вартості. Розглянуто вплив концепції

циркулярної економіки на зміну моделі формування ланцюгів доданої вартості (с. 12-34). Продемонстровано зростання вразливості традиційних лінійних ланцюгів до зовнішніх шоків, що посилює перехід до циркулярних моделей, які сприяють зниженню тиску на первинні ресурси, зменшенню викидів та посиленню стійкості до зовнішніх шоків.

У роботі досліджено особливості формування циркулярних ланцюгів доданої вартості (с. 35-47). Серед глобальних імперативів формування циркулярних ланцюгів доданої вартості визначено ресурсоефективність, двостороння взаємність, інтеграція вторинних матеріалів та стійкість до шоків. Відзначено пріоритетне значення циркулярних ланцюгів доданої вартості у забезпеченні декарбонізації, розвитку біоекономіки та цифровізації. Визначено архітектуру формування циркулярних ланцюгів доданої вартості у глобальному контексті як цілісної структури, що відображає інтеграційні зв'язки між учасниками, враховує функціональні, просторові й інституційні прояви та орієнтири: ресурсоефективний розвиток, соціальний прогрес, екологічна сталість.

Результати дослідження показують, що під впливом глобальних імперативів моделі формування вартості в різних регіонах світу демонструють перехід від лінійності до замкненості ресурсних циклів. У дисертації проаналізовано теорії управління циркулярними ланцюгами та визначено систему показників оцінки рівня циркулярності економіки, що базується на моніторингових індикаторах Європейського Союзу (с. 73-94). Зокрема, оцінка участі країн у циркулярних ланцюгах доданої вартості враховує такі індикатори моніторингу циркулярної економіки Європейського Союзу як Circular Material Use Rate (CMUR), частку вторинних матеріалів у торгівлі проміжними товарами, індекси traceability та двосторонньої взаємності. У результаті емпіричних розрахунків це дозволило встановити позиції країн і кластери за рівнем циркулярності, а також місце України в цій системі.

Досліджено торгівлю проміжними товарами між державами членами ОЕСР та Китаєм та роль у ній двосторонньої взаємності для формування

циркулярних ланцюгів доданої вартості (с. 95-111). Проаналізовано тренди участі України в циркулярних процесах (с. 112-124), зокрема розширення співпраці з ЄС, ініціативи з біопалив, впровадження інструментів traceability (DiSAI Trace та аналоги), зміну структури торгівлі проміжними товарами. Виявлено, що українські підприємства на шляху інтеграції в глобальні циркулярні ланцюги стикаються з численними викликами, включаючи ризики дотримання вимог CBAM, невідповідність технічних стандартів рециклінгу та логістичні розриви, спричинені геополітичними шоками. Обґрунтовано роль економічної свободи, інвестиційної відкритості та політики рециклінгу в зменшенні бар'єрів для циркулярних ланцюгів.

Ідентифіковано трансформацію глобальних ланцюгів вартості України під впливом циркулярних імперативів (с. 127-135), а також таких викликів для України як вплив війни, пандемії та енергетичної кризи. Підтверджено як зростання регуляторних бар'єрів у торгівлі, так і виокремлення потенціалу регіональних угод та санкційної політики. Сформовано сильні сторони (агропотенціал, біоресурси, близькість до ЄС) та слабкі (інституційна неготовність, низький рівень рециклінгу) циркулярної економічної дипломатії України.

Запропоновано багатовекторність участі України в циркулярних ланцюгах у поєднанні функціональної, інституційної та просторової складових. Обґрунтовано пріоритетні вектори: активізація торгівлі проміжними товарами з циркулярним потенціалом, залучення інвестицій у біоекономіку та рециклінг, розширення партнерства з ЄС, впровадження traceability та Bio-LNG-проектів. Представлено адаптивну модель вертикально-горизонтального формування доданої вартості в бізнес-послугах з інтеграцією циркулярних принципів. Сформовано стратегічні напрями інтеграції України у глобальні циркулярні ланцюги доданої вартості (с. 150-163), що включають регіональну інтеграцію, цифровізацію, екологічну орієнтацію та інноваційні кластери.

Наукова новизна результатів дисертаційної роботи

Наукова новизна одержаних результатів полягає у розвитку теоретико-прикладних засад впливу глобальних імперативів на формування циркулярних ланцюгів доданої вартості та визначення стратегічних напрямів імплементації в економіку України у процесі відбудови та сталого відновлення.

Основні результати, що містять наукову новизну, полягають у таких положеннях:

вперше:

– сформульовано та емпірично перевірено гіпотезу суттєвого впливу глобальних детермінант (економічна свобода, інвестиційна відкритість, урядова політика рециклінгу, легкість входження в бізнес, торгівельна відкритість, технологічні інновації, соціальні програми, екологічне законодавство, ефективність політичного уряду, міжнародні угоди) на процес створення циркулярних ланцюгів доданої вартості;

удосконалено:

– поняття глобальні імперативи, де на відміну від позиції інших авторів, критерії ефективності та вартості доповнюються вимогами стійкості, ресурсної безпеки, зниження залежності від первинної сировини та можливості витримувати геополітичні, логістичні та енергетичні шоки;

– теоретичний базис глобальних імперативів в переході до циркулярної моделі, розглядаючи циркулярні ланцюги доданої вартості з позиції позитивної та нормативної методології, що дало можливість визначити їх основні характеристики – ресурсоефективність, двостороння взаємність, інтеграція вторинних матеріалів та стійкість до шоків, встановлено перехід від централізованих до мережових циркулярних ланцюгів, базованих на горизонтальній кооперації акторів;

– наукові підходи до оцінки учасників країн у циркулярних ланцюгах на основі індикаторів частки вторинних матеріалів у торгівлі проміжними товарами;

– запропоновано багатовекторність у поєднанні функціональної, інституційної та просторової складової, пріоритетними векторами визначено

активізацію торгівлі проміжними товарами з циркулярним потенціалом, залучення інвестицій у біоекономіку та рециклінг, розширення партнерства з ЄС;

набули подальшого розвитку:

– запропонована багатовекторна модель найбільш значущих факторів впливу на процеси формування циркулярних ланцюгів доданої вартості та побудовано прогностні моделі динаміки участі України в цих моделях;

– трактування поняття циркулярні ланцюги доданої вартості, що має міждисциплінарний характер, оскільки поєднує економічні, екологічні та соціальні виміри, які охоплюють ресурсоефективність, рециклінг, біоекономіку, технологічні інновації, двосторонню взаємність у торгівлі проміжними товарами.

Теоретичне та практичне значення отриманих результатів

У дисертації представлено багатовимірну модель оцінки формування циркулярних ланцюгів доданої вартості, яка враховує вплив глобальних детермінант: економічної свободи, інвестиційної відкритості, урядової політики рециклінгу, технологічних інновацій та екологічного законодавства. За допомогою цієї моделі авторка збагачує теорію міжнародної економіки в частині трансформації глобальних ланцюгів вартості під впливом екологічних імперативів.

Практичне значення одержаних результатів дисертаційної роботи полягає у тому, що визначені стратегічні напрями імплементації циркулярних ланцюгів доданої вартості в економіку України мають важливе значення у процесі її відбудови та сталого відновлення. Дослідження емпірично підтверджує, що створення наукових та динамічних механізмів управління є ключовим фактором для сприяння трансформації ланцюгів вартості. З точки зору міжнародного досвіду, успішні приклади країн ОЕСР щодо впровадження принципів рециклінгу та розширеної відповідальності виробника, у поєднанні з аналізом торговельної експансії Китаю в сегменті проміжних товарів, забезпечують змістові та практичні рекомендації для вітчизняних підприємств.

Повнота викладу матеріалів дисертації в публікаціях

Основні положення і висновки дисертації викладені в 15 наукових працях, зокрема 6 праць – у наукових фахових виданнях і 9 праць апробаційного характеру. Результати роботи доповідалися та обговорювалися на міжнародних науково-практичних конференціях.

Особистий внесок дисертанта в отриманих наукових результатах

Дисертаційна робота є самостійно виконаним науковим дослідженням. Усі наукові результати, які викладено в дисертаційній роботі отримані автором самостійно. З наукових праць, опублікованих у співавторстві, використані лише ті ідеї та положення, що є результатом самостійного дослідження здобувача.

Оцінка структури дисертації, мови та стилю викладення

Дисертація складається із вступу, трьох розділів, висновків, списку літератури і додатків.

Дисертація написана діловою українською мовою з науковим стилем викладення її змісту, характеризується цілісністю, смисловою завершеністю, логічною послідовністю розглянутих питань, точністю використання спеціальної термінології, чіткістю, ясністю та об'єктивністю викладення матеріалів дослідження.

Відсутність (наявність) порушення академічної доброчесності

Текст дисертаційної роботи пройшов перевірку на наявність текстових запозичень у системі «StrikePlagiarism». За результатами перевірки, виявлено відсутність текстових запозичень без належного посилання на джерело та встановлено, що дисертаційна робота Драпак Тетяни Ігорівни на тему: «Глобальні імперативи формування циркулярних ланцюгів доданої вартості» відповідає принципам академічної доброчесності.

Зауваження до роботи та її дискусійні положення

До недоліків та зауважень дискусійного характеру слід віднести таке:

1. Доцільно було б у роботі уточнити сутність та взаємозв'язок таких категорій як «ланцюги доданої вартості», «глобальні ланцюги доданої».

вартості», «циркулярні ланцюги доданої вартості» і «глобальні циркулярні ланцюги доданої вартості».

2. У дисертації при визначенні глобальних імперативів формування циркулярних ланцюгів доданої вартості виокремлено важливість декарбонізації, розвитку біоекономіки і цифровізації. У розрізі цього питання, доцільно було б зосередити увагу на перевагах застосування міждисциплінарного підходу при ідентифікації глобальних імперативів.

3. У розділі 2 проведено оцінку участі країн у циркулярних ланцюгах доданої вартості на основі індикаторів моніторингу циркулярної економіки Європейського Союзу. Доцільно було б дати пояснення, які із цих індикаторів можуть найкраще ідентифікувати умови для формування циркулярних ланцюгів доданої вартості в Україні.

4. У розділі 3 сформовано стратегічні напрями інтеграції України у глобальні циркулярні ланцюги доданої вартості, що включають регіональну інтеграцію, цифровізацію, екологічну орієнтацію та інноваційні кластери. У контексті розвитку смарт-спеціалізації у ЄС, доцільно було б деталізувати роль інноваційних кластерів у глобальних циркулярних ланцюгах доданої вартості для посилення міжрегіональних зв'язків у впровадженні циркулярних інновацій.

Слід зазначити, що вказані зауваження мають уточнюючий характер та не занижують позитивної оцінки дисертаційної роботи Драпак Тетяни Ігорівни.

Загальний висновок

Дисертаційна робота Драпак Тетяни Ігорівни на тему: «Глобальні імперативи формування циркулярних ланцюгів доданої вартості» є самостійною кваліфікаційною науковою працею, яка виконана на актуальну тему та вирішує актуальне наукове завдання. За своїм змістом відповідає спеціальності спеціальністю 051 – Економіка. Отримані результати та висновки мають наукову новизну, важливе теоретичне та практичне значення, роблять внесок у теорію та практику формування циркулярних ланцюгів доданої вартості.

За науковим рівнем, якістю теоретичних та практичних розробок, структурою, стилем викладення матеріалу дисертація на тему: «Глобальні імперативи формування циркулярних ланцюгів доданої вартості» відповідає вимогам Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 року № 44, а її автор, Драпак Тетяна Ігорівна, заслуговує на присудження ступеня доктора філософії в галузі знань 05 – Соціальні та поведінкові науки за спеціальністю 051 – Економіка.

Рецензент:

Заступник директора навчально-наукового інституту інноватики, природокористування та інфраструктури Західноукраїнського національного університету,
доктор економічних наук

Борисьяк

Олена БОРИСЯК

Підпис <i>Олена Борисьяк</i>
Завіряю: НАЧАЛЬНИК ЗАГАЛЬНОГО ВІДДІЛУ <i>Ана Сешек (Гру)</i>